

ISBN 978-86-7179-074-1, (2012), p. (177–190)
УДК 398.4(=163)
398.4(=14)

Гордана Благојевић (Београд)

ЖЕНИДБА ВИЛОМ И НЕРАЈДОМ: ЈУЖНОСЛОВЕНСКО-ГРЧКЕ ФОЛКЛОРНЕ ПАРАЛЕЛЕ¹

У фолклору балканских народа вилама (самовилама, самодивама) и нерајдама су посвећене многе песме, приповетке и бајке. Међу честе мотиве, везане за ова митолошка бића, је мотив женидбе овим бићима. Потребно је да човек *вили/нерајди* одузме њену круну (оглав, санталет, фацол), одећу, прстен или крила и она прихвата да се уда за њега и да с њим рађа децу. Међутим, ти бракови су по правилу кратки. Вила/нерајда на превару успева да поврати оно што јој је украдено, оставља мужа, често и децу и нестаје. У оквиру овог мотива постоји низ локалних варијаната. У грчкој фолклорној грађи постоје мотиви који подсећају на старогрчку митологију.

Циљ рада је да се помоћу компаративног метода анализирају сличности и разлике у вези овог мотива у јужнословенском и грчком контексту.

Кључне речи: вила, нерајда, епске песме, предања, грчки фолклор, јужнословенски фолклор.

Вила, самовила, самодива је у веровањима и фолклору Јужних Словена женско митолошко биће. Локални називи и епитети су разноврсни, често у складу са местима боравка (нпр. *водаркиња*, *јриморкиња*, *јланинкиња* и сл).² Замишљане су као изузетно лепе девојке, дуге златне косе, са крилима, одевене у дуге, прозрчане хаљине. Сматра се да је вила опасно биће, те сусрет са њом није пожељан. Позитивна својства придају јој се само у поетским жанровима. Могу се преображавати у различите животиње (лабуда, сокола, коња или вука). Одлазе у лов, јашу на коњу или јелену. Често играју у колу. Заљубљују се у јунаке, које помажу и саветима и делима, а каткад су и њихове посестрима (нпр. Марко Краљевић и вила Равијојла).

¹ Овај рад је настао као резултат рада на пројекту број 177022 *Народна култура Срба између Источа и Запада*, који финансира Министарство просвете и науке Републике Србије.

² *Вила, самовила, самодива*, Словенска митологија, енциклопедијски речник, ред. С. М. Толстој, Ј. Раденковић, Београд 2001, 80.

Нерајде (грч. νεράιδα, множ. νεράιδες) су у грчком фолклору као и виле, замишљали као вечно младе, лепе и хировите девојке.³ Нерајде су наследиле старогрчке нимфе (νύμφαι), за које се веровало да живе у природи, по шумама, планинама, пећинама, пољанама и крај вода. Живот проводе у игри и песми. Наклоњене су људима, посебно пастирима, али ако неког посебно заволе, тај може да постане и њихова жртва. Оне су мајке бројних јунака. Култ нимфа је посведочен у целом античком свету. У време римске доминације на Балкану нимфе су посебно поштоване у Далмацији (Солин, Служ, Гардун, Сињ).⁴ На острву Хиос нерајде замишљају као жене у белом, са прстима окренутим уназад, шакама окренутим на горе, а стопалима окренутим позади.⁵ Дакле, нису лепе као што се говори у стереотипима.

За нерајде постоји низ различитих локалних назива. Називају их још: κυράδες (госпође), καλοκυράδες, καλλικυράδες (добре госпође), τα κουρίτσια μας (наше девојке), καλαίς αρχίντισσες (добре господарице), καλόκαρδαις (добросрдачне)⁶. Ово су еуфемистички називи, настали из страха од нерајда. Само их изузетно називају κακαίς, άσχημαίς γυναίκες (лоше, ружне жене). На острву Хиос има више локалних назива за нерајде. Углавном их на целом острву зову уобичајено *нерајде* и *калес арκонијисес* (καλές αρκόντισσες), у преводу „добре госпође. У грчком делу Македоније нерајде се називају и словенским називом самовиле (σαμοβίλες).⁷

Нерајде се у неким крајевима, као на пример на острву Хиос деле на домаће и стране. Домаће штите своје земљаке, док су стране опасне.⁸ У грчком фолклору распрострањено је веровање да нерајде могу људима да одузму глас, посебно деци. Према предању, једна старица на Хиосу је знала језик *герагида* (нерајда). Имала је и једну пријатељицу герагиду. Знала је и њихова лична имена (*Диамандо*, *Пагона*, *Кали*, *Хрисо*, *Арејџи*, *Смарагди* итд). Познавала је и једног мушког вилењака који се звао *Анесџон*. Та старица је била *седмоме-*

³ J. C. Lawson, *Modern Greek Folklore and Ancient Greek Religion*, Cambridge University Press, 1910, 132.

⁴ Д. Срејовић, А. Цермановић-Кузмановић, *Речник грчке и римске митологије*, Београд 2000, 289–290.

⁵ Σ. Βίος, *Χιακά παραδόσεις, Α', Νεράιδες*, Λαογραφία, τόμος Η', τεύχος Α' και Β', Αθήνα 1921, 432.

⁶ J. C. Lawson, н. д., 132.

⁷ G. F. Abbott, *Macedonian folklore*, Cambridge at the University Press 1903, 242.

⁸ Σ. Βίος, н. д., 448.

сечна, тј. родила се превремено, са седам месеци и зато је герагиде нису дирале. Другим људима су одузимале говор.⁹

Мотив женидбе вилом

У фолклору балканских народа вилама (самовилама, самодивама) и нерајадама су посвећене многе песме, приповетке и бајке. Чест мотив у њима је женидба овим митолошким бићима. У оквиру овог мотива постоји низ локалних варијанти. Осим тога, овај мотив постоји и у фолклору других народа. Примера ради, у јапанском фолклору постоји мотив када младић украде део одеће *небеској девојци* која се купа у језеру. Тиме је примора да се уда за њега. У браку добију једно до седморо деце. После извесног времена она проналази своју одећу за летење и враћа се на небо. У неки варијантама узима децу са собом. Свом мужу оставља упутства како да дође до ње на небо.¹⁰ Митолошко биће *џери* које према истраживањима Љубинка Раденковића представља иранизам на Балкану такође може да има ванбрачне и брачне везе са обичним смртницима.¹¹

Уколико човек успе да вили/нерајди одузме њену круну (оглав, санталет, фацол), одећу, прстен, крила или власи косе, она ступа са њим у брак и рађа децу. Међутим, ти бракови су по правилу кратки. Вила/нерајда на превару успева да поврати оно што јој је украдено. На тај начин добија ранију способност и одлеће, остављајући мужа и децу.¹² Заједнички мотив је када вила/нерајда тражи од мужа да јој да одузето да би могла да игра на некој свечаности и играјући у колу одлети¹³ или постане невидљива. У браку могу да проведу и дужи пе-

⁹ Исто, 432–433.

¹⁰ H. Ikeda, *A type and motif index of Japanese folk-literature*, FF Communications № 209, Suomalainen tiedeakatemia Academia Scientiarum Fennica, Helsinki 1971, 96–97. За овај податак дугујем своју захвалност проф. др Ичиру Иту.

¹¹ Л. Раденкович, *Об одном иранизме на Балканах: пери „фея“*, Слова. Концепты. Мифы. К 60-летию Анатолия Федоровича Журавлева, Москва 2011, 289–294.

¹² *Вила, самовила, самодива*, Словенска митологија, енциклопедијски речник, ред. С. М. Толстој, Љ. Раденковић, Београд 2001, 82; Л. Раденкович, н.д., 291; Богинић 1878, 231–232, Ardalić 1902, 291; Дучић 1931, 273; Palavestra 1953/2, 294–295; Ивић 1957, 452; Jardas 1957, 111; Вошковић-Stulli 1967–68, 396; Миладиновци 1983, 13–14; Чајкановић 1994/1, 86–87); N. Г. Πολίτης, *Παραδόσεις. Μελέται περί του βίου και της γλώσσης του Ελληνικού λαού*, τόμος πρώτος, Αθήνα 1994, 334; N. X. Παπακώστας, *Ηπειρώτικα*, Αθήνα 1967, 460–461; J. C. Lawson, н. д., 135.

¹³ V. Palavestra, *Narodne pripovijetke s kupreškog polja i s područja jajačkog sreza*, Bilten Instituta za proučavanje folklorа 2, Sarajevo 1953, 295; *Български народни ба-*

риод (осамнаест година) као добре жене: *била је најбоља жена у селу; мишљење мужа било је њено; мужевљева шуга била је и њена шуга; мужевљева радост била је и њена радост* — па ипак одлете.¹⁴ Према Лоусону код нерајде одело је важније од личности. Сва чаробна моћ и суштина су у њеној хаљини.¹⁵

Најчешћа је ситуација да човек нађе нерајду у шуми, како игра у колу, али може је наћи и поред мора на камену, у подне на дрвету, а понекад долази код човека на њиву, ту воде љубав па после живи са њим у браку.¹⁶

Уобичајен је мотив да човека посаветују старица,¹⁷ змај,¹⁸ мајка, људи из села, да украде оглавље нерајди.¹⁹ Потребно је истаћи изузетак који се појављује у причи из Верије на Пелопонезу, где свештеник саветује пастира да украде мараму нерајди и да је ожени, не сматрајући је за демонско биће.²⁰

Типско место јесте трансформација нерајде у страшне облике када јој узму мараму²¹ или је ухвате за косу.²² У причи из Месиније пастир пре првих петлова узима нерајди мараму из руке и она се претвара у лава, па у змију и, на крају, у ватру. Он је чврсто држао мараму, без страха и нерајда се вратила у свој првобитни облик.²³ У причи из околине Ираклиона (Крит) младић пре него што запевају петлови хвата нерајду за косу и чврсто је држи. Она се претвара у пса, змију, камилу, затим у ватру и на крају се враћа у првобитни облик.²⁴

Лоусон у овој причи види остатке два античка мотива. Нерајда Тетида (или Тетис, грч. Θέτις) се уз помоћ трансформације у страшна бића бранила од Пелеја (или Пилевса, грч. Πηλεός). Наиме, Пелеј је

лади и песни с митически и легендарни мотиви, Сборник за народни умотворения, т. 60, част 1, Издање на Българската академия на науките, София 1993, 75–76; Ν. Γ. Πολίτης, н. д., 337;

¹⁴ Ν. Γ. Πολίτης, н. д., 336–337.

¹⁵ J. C. Lawson, н. д., 136.

¹⁶ Ν. Γ. Πολίτης, н. д., 333–335.

¹⁷ J. C. Lawson, н. д., 136–137; Δ. Λουκόπουλος, *Σύμμεικτα Αιτωλικά λαογραφικά*, Λαογραφία, τόμος Η', τεύχος Α' και Β', Αθήνα 1921, 24–25.

¹⁸ Γ. Α. Μέγας, *Ελληνικά παραμύθια*, σειρά β', εκδ. Εστία, Αθήνα 1997, 82–88

¹⁹ Ν. Γ. Πολίτης, н. д., 334.

²⁰ Κ. Ρωμαίου, *Μία παράδοση για τις Νεράιδες*, περ. Μαλεβός, αρ. 58, 499.

²¹ J. C. Lawson, н. д., 136–137.

²² Ν. Γ. Πολίτης, н. д., 338.

²³ J. C. Lawson, н. д., 136–137.

²⁴ Ν. Γ. Πολίτης, н. д., 338.

изненада загрлио Тетиду која се одмарала на обали мора. Желећи да избегне тај загрљај она је изменила свој изглед и претварала се у птицу, дрво или тигрицу, ватру и воду. Мудри кентаур Хирон посаветовао је Пелеја да не испушта Тетиду све док она не добије првобитни лик.²⁵ Дакле, облици дивљих звери и ватре су исти као код нерајде из народне приче. Осим тога, присутан је исти савет да се истраје без страха док се нерајда не врати у првобитни облик.²⁶

У лирској поезији осим са људима виле могу да ступе у брак са небеским телима, на пример Месец се жени вилом.²⁷ У нерајде се осим људи заљубљују и животиње. Пастир са острва Скопелос је на суседном острву Јура укротио дивљег јарца који је убрзо почео да се веома чудно понаша. Преко дана упорно је стајао испред пећине у којој су по предању обитавале нерајде. Пастир је веровао да је јарац био заљубљен у нерајду која је ту живела и патио због њене неузвраћене љубави.²⁸

У јужнословенском и у грчком фолклору постоји мотив када муж проналази своју одбеглу жену-вилу, поново јој узима оглавље (крила, одећу и сл.), спаљује га и она онда заувек остаје са њим у браку. Пример је прича из Македоније у којој пастир украде самовили кошуљу и живи са њом годину дана. Међутим, када заједно оду на свадбу пастировог рођака, самовила затражи своју кошуљу како би могла да игра. Чим је обуче, она побегне. Муж одлази у потрагу на далеки пут и после низа перипетија враћа самовилу кући. Одмах спаљује њену кошуљу. У том браку се рађа неколико прелепих кћерки.²⁹

Овај мотив постоји и у грчким народим бајкама. У бајци *Лењи-вац Тембело-Јанис*, тј. лењи Јанис после низа перипетија стиже у кулу код змаја који га учини својим побратимом. Змај му да кључ од одаје у коју долазе нерајде у облику голубица. Научио га је да када се претворе у девојке оној која му се свиђа украде кошуљу. Лењи Јанис тако учини. Живели су сложено у кули код змаја који је сакрио нерајдину кошуљу. Међутим, цар те земље је сазнао да у кули код змаја живи лепа нерајда и хтео је да је види. Сазвао је гозбу за све жене свог царства, али нерајда није дошла. Преко гласника је саопштила цару да јој

²⁵ Д. Срејовић, А. Цермановић-Кузмановић, н. д., 413.

²⁶ J. C. Lawson, н. д., 137.

²⁷ *Вила, самовила, самодива*, Словенска митологија, енциклопедијски речник, ред. С. М. Толстој, Ј. Раденковић, Београд 2001, 82.

²⁸ J. C. Lawson, н. д., 135.

²⁹ М. К. Цепенков, *Преданија, Македонски народни умотворби во девет книги*, кн. 7, Скопје 1980, 239–245.

је муж узео кошуљу и да не може напоље. Цар застраши мужа смрћу, па змај да нерајди кошуљу. Чим се обукла, постала је поново голубица. Пре него што је одлетела рекла је: *Ако је мој муж и ако ме воли, нека дође у Гиун-гиормез оваси (тј. у долину у којој сунце никад не залази), да ме нађе*. Лењи Јанис на путу у потрази за женом среће тројицу браће која се свађају око ствари које су наследили од оца. Он те ствари узме на превару: капу да постане невидљив, мач који ради све што му се нареди и летећи ћилим. Уз помоћ ћилима стиже у *Гиун-гиормез оваси* и проналази своју нерајду која тада схвата да је муж воли. Затим направе свадбено венчање и живе срећно.³⁰

У грчком фолклору постоји мотив да нерајда одлази, муж је враћа, али она опет одлеће. У једној причи човек је играо са нерајдама и једној од њих је узео мараму, па му је она постала жена и родила је дете. Међутим, када јој је вратио узету мараму она је постала невидљива. Муж не зна шта да ради, одлази код старице по савет. Старица му каже да се сакрије иза врата па кад нерајда дође да јој опет узме мараму. Нерајда је долазила у кућу сваки дан да подоји дете и да га окупа. Он је тако и поступио и нерајда је остала са њим у кући и родила му још троје деце. Једног дана био је панађур код цркве, па су отишли да играју. Тражила је од мужа да јој врати мараму да би играла. Кад је заиграла са марамом почео је да дува ветар и све их подигао у ваздух. У једном тренутку се одвојила од осталих играча и одлетела увис, а они су попадали на земљу.³¹

Виле понекад заведу младе мушкарце и живе с њима у ванбрачној заједници. Нерајде имају слободне везе са мушкарцима. Најчешће они сами долазе код нерајди у пећине, а некад их нерајде отму.³² Посебно воле музичаре.³³ Човек који спава са нерајдом после не може да полно општи са другом женом. За мушкарце који су *несћособни са женама* каже се да су их отеле нерајде кад су били мали (острво Самос).³⁴ Из слободних веза са нерајдама рађају се деца, коју оне најчешће препуштају очевима. Дете оставе на некој грани у шуми, умотано у лепу свилену мараму или поред воде, тако да отац може да га узме.³⁵

³⁰ Г. А. Μέγας, *Ελληνικά παραμύθια, σειρά β'*, εκδ. Εστία, Αθήνα 1997, 82–88

³¹ Δ. Λουκόπουλος, н. д., 24–25.

³² Ν. Γ. Πολίτης, н. д., 333.

³³ Исто, 338.

³⁴ Исто, 286.

³⁵ Исто, 332.

Према једној причи, човек је прошао кроз коло кад су нерајде играле и једној је ишчупао неколико златних длака из косе и ставио их у свој ручни сат. Од тада где год да је сам ишао ноћу нерајда га је сачекивала и говорила му: *О, Косџа како си добар! Како си леј. Ако хоћеш молим ње дај ми оно шџо си ми узео. Враџи ми моји косу, а ја ћу њи даџи шџа год хоћеш!* Међутим он јој није враћао косу и тако је имао свако вече као љубавницу. Касније му је досадила, па јој је вратио косу и после је више никад није видео.³⁶

Љубавне везе с нерајдама могу бити опасне по мушкарце. У причи из Лакедемона једном дрвосечи рођеном у суботу у шуми се појаве две жене које му три дана узастопце помажу да товари дрва. Четврти дан млађа каже дрвосечи да би желела да јој буде љубавник, под условом да то ником не каже, у супротном ће умрети. Веза је трајала годину дана. Затим се дрвосеча озбиљно разболео и пао у кревет. Позвали су свештеника да му чита молитву и да га исповеди. Нерајде су се појавиле на прозору, јер нису смеле да уђу у кућу због свештеника. Показивале су му знацима да се не боји, јер ако не каже шта је радио, неће умрети. Али он се исповедио и истог часа умро.³⁷

У словеначком фолклору срећемо предање о пастиру који се заљубио у вилу, па је његов покушај да дође до ње изазвао праву катастрофу. Док су се виле купале и певале на Рибнишком језеру у Похорју, пастир, прерушен у овцу, се приближио њима. Вила му је пришла и помиловала га помисливши да је овца. Пастир више није могао да издржи, желео је да је загрли. С друге стране, када су га виделе виле, биле су задивљене његовом лепотом и нису могле да му умакну. Тада је загрмело, муње с неба су убиле младића, виле су такође погинуле. Прелепи врт је постао мочвара, а језеро мутно. Пастирова мајка је умрла од жалости. Овце су растргли вукови и све је пропало.³⁸

Осим обичних људи и цареви су имали љубавне везе са нерајдама, као у причи из грчког дела Македоније. Цар Александар је имао љубавницу нерајду. Виђао ју је само ноћу. Због те везе постао је симпатичан и другим нерајдама, па је постао велики и моћан владар. Међутим, једном их је наљутио па је пропао и он и његово царство.³⁹

³⁶ Σ. Βίος, *Χιακάι παραδόσεις*, Α', *Νεράιδες*, Λαογραφία, τόμος Η', τεύχος Α' και Β', Αθήνα 1921, 435.

³⁷ Ν. Γ. Πολίτης, н. д., 329.

³⁸ М. Stanonik (ur.), *Slovenske povedke iz 20. stoletija*, Моногјева дружба, Celje 2003, 51–52. Захваљујем се др Марији Станоник која ме је упутила на ову библиографску јединицу.

³⁹ Ν. Γ. Πολίτης, н. д., 286.

Осим присилног брака, у грчком фолклору постоји мотив да се нерајде заљубљују у лепе мушкарце и затим саме својом вољом ступају у брак рађајући децу са њима.⁴⁰ Постоји и мотив када нерајда својом вољом дође, живи са човеком, роди децу и изненада оде. Тако је у причи из Мандиније један човек копао на њиви у подне. Дошла је нерајда и водили су љубав. Од тада је стално била уз њега и у кући и напољу. Родила му је четворо деце и научила их да говоре стране језике. Са дозволим оца послала их је у иностранство. Пратила их је до места Мили. Међутим, кад се вратила кући, исто вече је постала невидљива.⁴¹

Међутим, неке виле остају у браку као вредне супруге. Виле-супруге иду по воду, јер имају способност да на извору разликују добру од зле воде.⁴²

Виле/нерајде напуштају мужеве, али материнство им је битно. Рађају и мушку и женску децу о којој углавном брину. Долазе да подоје децу или се договоре са бившим мужевима да им доносе децу на врх планине да их доје.⁴³ У бугарском фолклору самодива каже момку да је боље да је не узима за жену, јер она не храни децу нити се бави кућом. Он је ипак ожени, али самодива га напусти на крштењу детета.⁴⁴ Постоји мотив договора око поделе деце. Вила се после неколико дана враћа код свог мужа да се договоре коме ће припасти које дете. Децу стављају на праг. Оно дете које уђе у кућу остаје са оцем, а оно које оде код виле одлази са њом. Договоре се да сина јединца вила однесе са собом у шуму и да га врати кад дете одрасте.⁴⁵ Нерајде уче своју децу стране језике.⁴⁶

Нерајде се враћају у кућу и доносе својој деци лепу одећу, чак сређују кућу и ствари свог мужа кад он није код куће.⁴⁷ Тако је у причи из Галаксидија нерајда после удаје, родивши децу нашла своју скривену мараму и нестала. Међутим, после неколико дана муж види да су деца очешљана и обучена као и пре. На постављено питање ко је то урадио деца су признала да је мајка долазила свако јутро и сређивала их. Једно јутро муж је на препад опет украо мараму нерајди, одмах је

⁴⁰ Исто, 331; 334.

⁴¹ Исто, 333.

⁴² V. Ardalić, *Bukovica* (u Dalmaciji), ZNŽO VII, 1902, 291.

⁴³ I. Jardas, *Kastavština*, Zagreb 1957, 111–112; M. Bošković-Stulli, 396–397.

⁴⁴ *Български народни балади...*, 74.

⁴⁵ V. Palavestra, *Narodne pripovijetke s kupreškog polja i s područja jajačkog sreza*, Bilten Instituta za proučavanje folklor 2, Sarajevo 1953, 295.

⁴⁶ N. Γ. Πολίτης, н. д., 332–333.

⁴⁷ J. C. Lawson, н. д., 135.

спалио у пећи и она је остала с њим.⁴⁸ У другој причи нерајда проналази своја крила после пет година брака, игра, и побегне. Међутим, долази сваки дан кући кад муж није ту. Ради све кућне послове, брине о деци. Лети поред мужа на њиви и свакодневно га поздравља! Иако је била пријатељски расположена није хтела да живи са мужем у кући.⁴⁹

Виле штите своју децу од насилника. У причи из Сињске Крајине пастир у планини налази девојчицу са магарећим ногама која га није разумела. Одводи је кући и везује за стуб од постеље. Те ноћи вила долази по своје дете и, пошто он није хтео да га врати, она му сруши кућу, а дете се избави.⁵⁰

Постоји и мотив да нерајда убије своју децу и побегне. У причи из Коринтије човек украде нерајди кошуљу, оженио је и она роди децу. Када нађе кошуљу, према једној варијанти, она закоље своју децу, стави их у тепсију, на сто и нестане. Према другој варијанти поздрави мужа уз речи: *видећеш иша ћу да ти урадим!* Он уђе у собу и затекне убијену децу на поду.⁵¹ У причи са Закинтоса човек украде нерајди прстен у колу. Ожени је, она му роди сина и кћер. Живе мирно, али нерајда стално тражи свој прстен. Одлазе на игранку на црквену славу. Муж јој даје прстен да игра. Међутим, она му удари тако јак шамар да се три пута заврти и падне на земљу као мртав. Она отрчи кући, мушко дете раскине на пола, једну половину узме са собом, а девојчицу узме целу и нестане.⁵²

Виле могу да доје људску децу, постају помајке и посестрима људима. У српском фолклору деца коју се задојиле виле, тзв. *вилењаци*, добијају необичну снагу и лепоту.⁵³ У народу се верује да су најлепше жене до данас пореклом од самовила.⁵⁴ Према народном предању из брака са вилом се родио познати јунак Краљевић Марко и неки други јунаци.⁵⁵

⁴⁸ Н. Г. Πολίτης, н. д., 339.

⁴⁹ Исто, 345.

⁵⁰ М. Bošković-Stulli, 396–397.

⁵¹ Н. Г. Πολίτης, н. д., 346.

⁵² Исто, 348.

⁵³ *Вила, самовила, самодива*, Словенска митологија, енциклопедијски речник, ред. С. М. Толстој, Љ. Раденковић, Београд 2001, 81.

⁵⁴ М. К. Цепенков, *Преданија*. Македонски народни умотворби во десет книги, кн. 7, Скопје 1980, стр. 239–245.

⁵⁵ Ј. Раденкович, н. д., 291; Богишић 1878, 231–232, Arđalić 1902, 291; Дучић 1931, 273; Palavestra 1953/2, 294–295; Ивић 1957, 452; Bošković-Stulli 1967–68, 396; Миладиновици 1983, 13–14; Чајкановић 1994/1, 86–87).

Код Грка је распрострањено веровање да неке породице воде порекло од нерајда. Отуд реч *νεραΐδοκαμωμένος, νεραΐδογεννημένος* (рођен од нерајде).⁵⁶ Тако на пример, прадеда Синосотиреа (*Συνωσωτηραίοι*) из места Фамила (*η Φαμήλα*) налазио растурене пластове жита. Хтео је да сазна ко му разбацује жито, па се сакрио иза једног пласта. Дошле су нерајде, оставиле своје мараме на пластове и играле. Он је украо мараму једној од њих и тиме је приморао да пође са њим кући и да му постане жена. Родила му је децу и тако су Синосотиреји пореклом од нерајде. Слично предање постоји у Висјани у Епиру, да је породица Манесеики (*Μανεσαΐικη*) пореклом од нерајде. Такође по предању, породица Манеси (*Μάνεση*) из Аварика Трихонијског, у Грчкој позната као војна породица, води порекло од нерајде.⁵⁷ У породици Мавромихалеи сви мушкарци су леписи, јер је њихов прадеда Јоргакис Мавромихалис узео нерајду за жену.⁵⁸ Тако су и у Менидију у породици Врети (*Βρετοί*) сви леписи, јер су пореклом од нерајде. Отуд и њихово презиме, јер ју је прадеда пронашао у подне на дрвету: *Βρετοί* од глагола *βρήσκω*, наћи, пронаћи.⁵⁹

Среће се и мотив како се може натерати нерајда да проговори: заложе пећ и направе се као да ће јој дете бацити у пећ. Нерајда тада пусти глас, тј. проговори. Постоје варијанте по којима она онда заувек оде од куће,⁶⁰ а у неким, остане у породици.⁶¹ На острву Хиос, по једној варијанти приче, младић је на извору свирао у фрулу, док су испред њега играле *милигане* (*μυλιγάνες*) — локални назив за нерајде. Испричао је то мајци која га посветује да једној од њих украде мараму и да је ожени. Следеће вече узима мараму једној од њих, венчају се, али она је нема. Рађа дете, али и даље не проговара. Једног дана свекрва, да би натерала снају да проговори, узима дете као да ће да га баци у пећ. Нерајда од страха за дете викне, а онда каже свекрви: *μῆτιρ σου με ἴσο υραδίλα, ναιῖθєрала си ме да говорим и враῖишо се мој мираз назад: дванаестῖ камила нαιῖθєварених дукаῖишима. Да нисам ἴροговорила не би се злайῖшо враῖишле назад!*⁶² У другој варијанти пастир се за-

⁵⁶ J. C. Lawson, н. д., 134.

⁵⁷ Δ. Λουκόπουλος, *Σύμμεικτα Αιτωλικά λαογραφικά*, Λαογραφία, τόμος Δ', Αθήνα 1912/13, 424–425.

⁵⁸ Ν. Γ. Πολίτης, н. д., 334–335.

⁵⁹ Исто, 334.

⁶⁰ Σ. Βίος, *Χιακά παραδόσεις. Α', Νεραΐδες*, Λαογραφία, τόμος Η', τεύχος Α' και Β', Αθήνα 1921, 427–428; 432.

⁶¹ Ν. Γ. Πολίτης, н. д., 334–335.

⁶² Σ. Βίος, н. д., 427–428.

љуби у нерајду. Она га прати и он се ожени њоме. Нису никад разговарали, јер је она била нема. Свекрва да би је подстакла да проговори, положи пећ, узме дете као да ће да га баци унутра. Нерајда тада викне, брзо узме дете и побегне у брдо. Муж ју је волео, па је увече отишао у брдо да је тражи и да је врати назад. Пронашао је и молио да се врати назад. Она му је рекла да јој не пада напамет да се врати *на суви хлеб, љући црни лук и ђрљаву воду*.⁶³ У причи из околине Ираклија (Крит) по савету старице из села муж положи пећ и направи се као да ће да баци дете. Нерајда је викнула: *не, њсеџо, немој моје деџе!* и постала невидљива. Међутим, друге нерајде је нису прихватиле јер је тобоже имала спаљено дете. Била је присиљена да се настани код чесме која се зове Лутра, поред пећине у којој су живеле нерајде. Према казивању, тамо је виде два-три пута годишње како држи дете у наручју.⁶⁴

У грчком фолклору постоји мотив женидбе нерајдом када јој се да прави одговор. У народном предању са острва Сими *алусџине* (локални назив за нерајде) се окупљају око чесме. Нападају пролазнике постављајући им питање: *џамук или олово*. Уколико одговори *џамук*, човека баце тако високо да се разбије кад падне на земљу. Ако каже *олово* притискају га тако јако да се угуши. Прави одговор је *звожђе*. Онда се човеку ништа неће десити, чак може да ухвати алустину за косу и да је одведе кући. Служиће га као робиња и у свему ће напредовати, јер све што она додирне то се умножава.⁶⁵

Понекад су се покушаји крађе нерајдиног оглавља по мушкарце трагично завршавали. У причи из Триполија (Пелопонез) човека по имену Зегле су отеле виле. Живео је дуго времена код њих у пећинама, нико није знао где се тачно налази. После неког времена разболео се и дошао је у село на лечење. Пријатељи из села су га саветовали да се врати у пећине и кад буде згодна прилика да покуша да украде свилену мараму своје љубавнице нерајде. Зегле их је послушао, вратио се код нерајда, али оне су осетиле његову намеру. Ухватиле су га и са гочевима и бубњевима подигле га у ваздух, донеле изнад рупе и бациле унутра. Сељаци су чули звуке инструмената и видели својим очима како су га бациле. Од тада ту рупу зову Зеглеова (Του Ζεγκλέ).⁶⁶

Постоји и мотив да нерајда поведе мужа и децу код својих пријатељица нерајди. У причи из Висиане (Епир) сељак је украо мараму из руке нерајде која је водила коло. Оженио ју је, родила је дете. По-

⁶³ Исто, 432.

⁶⁴ Ν. Γ. Πολίτης, н. д., 338.

⁶⁵ Исто, 289.

⁶⁶ Исто, 334.

сле неког времена дошле су друге нерајде да је позову да им се врати. Она им каже да не може, јер има мужа и дете. Оне јој предлажу да их поведе са собом. Тако је нерајда повела мужа и дете код нерајди.⁶⁷

Осим женских нерајди постоје и мушки *нерајдоси* који могу да ступају у љубавне везе и брак са женама.⁶⁸ У причи из Триполија девојка се заљуби у нерајда. Одлазила је од куће понекад преко дана, некад ноћу, а дешавало се да је нема два — три дана заредом. Родитељи су је закључавали, али то није помагало, јер је нарајдос отварао врата и изводио је напоље. Једном, када је нестала, нису могли да је нађу. Након седам година нашли су је у Капарелију, па им је показала мужа и децу. Убрзо после тога је умрла. У другој причи, такође из Триполија, жена је говорила да има мужа нерајдоса, али га нико сем ње није видео. Намештала му је кревет, хранила га и појила. На питање где је нерајдос, одговарала је: *Ево га мој муж! Зар га не видиш? Ево га, испред вас!* У кревет је стављала два јастука говорећи да је један за њеног мужа-нерајдоса, а други за њу. Кад су јој давали да једе остављала је са стране хлеб, јело, воду, говорећи: *сад ће да дође мој муж да једе*. На крају је постала кост и кожа, јер ништа није јела и убрзо је умрла.⁶⁹ У грчкој народној бајци *Ламијос и нерајдос* цар тражи помоћ од свог зета нерајдоса за кога је удата његова сестра.⁷⁰

Закључак

Из наведеног се може закључити да у оквиру мотива женидбе вилом у јужнословенском или нерајдом у грчком фолклору постоји низ варијанти, по којима се откривају сличности, али и разлике. Упадљиво је веће богатство различитих мотива у грчком фолклорном материјалу у коме постоје мотиви који подсећају на старогрчку митологију. Осим тога, у грчком фолклору постоје и мушки нерајдоси који могу да ступају у љубавне везе и брак са женама.

И виле и нерајде се доживљавају као опасна бића што може представљати оличење мушког страха од лепих жена и немоћ да се таква жена задржи за себе, као и страх да ће лепа жена напустити мужа и оставити му децу на чување. Осим тога, у патријархалном дру-

⁶⁷ Исто, 335.

⁶⁸ Исто, 290; Елп. Σαραντής, Σταμούλη, *Προλείψεις Θράκης*, Λαογραφία, τόμος ΠΓ', τεύχος ΑΒ', Εν Θεσσαλονίκη 1950, 217.

⁶⁹ Ν. Γ. Πολίτης, н. д., 350.

⁷⁰ *Μιά φορά και έναν καιρό...*, Δημoτικά παραμύθια, τόμος Α, συλλογή Γεωργίας Ταρσούλη, Αθήναι, 116–120.

штву функција нерајди/нерајдоса и вила може се посматрати и у контексту прикривања ванбрачних веза.

ЛИТЕРАТУРА

- Богишић В., *Народне ђјесме из сѳаријих, највише ѳриморских зајиса*, Биоград 1878.
- Бѳгарски народни балади и ѳесни с мѳићески и легендарни мѳѳиви*, Сборник за народни умотворения, т. 60, част 1, БАН, Софија 1993.
- Дучић С., *Живоѳ и обичаји ѳлемена Куча*, Српски етнографски зборник XLVIII, Београд 1931.
- Ивић П., *О говору Галиѳољских Срба*, Српски дијалектолошки зборник XII, Београд 1957.
- Миладиновци Д. и К., *Зборник на народни ѳесни*, Скопје 1983.
- Раденкович Л., *Об одном иранизме на Балканах: перѳ „фея“*. Слова. Концепты. Мифы. К 60-летию Анатолия Федоровича Журавлева, Москва 2011.
- Словенска митологија, енциклопедијски речник, *Вила, самовила, самодива*, ред. С. М. Толстој, Љ. Раденковић, Београд 2001.
- Срејовић Д., Цермановић-Кузмановић А., *Речник грчке и римске мѳѳологије*, Београд 2000.
- Цепенков М. К., Преданија. *Македонски народни умотворби во десетѳ книги*, кн. 7, Скопје 1980.
- Чажановић В., *Сабрана дела из срѳске религије и мѳѳологије*, књ. I-V, Београд 1994.
- Abbott G. F., *Macedonian folklore*, Cambridge at the University Press 1903.
- Ardalić V., *Bukovica* (u Dalmaciji), ZNŽO VII, 1902.
- Bošković-Stulli M., *Narodne pripovijetke i predaje Sinjske krajine*, Narodna umjetnost 5–6, Zagreb 1967–68.
- Ikeda H., *A type and motif index of Japanese folk-literature*, FF Communications № 209, Suomalainen tiedeakatemia Academia Scientiarum Fennica, Helsinki 1971.
- Jardas I., *Kastavština*, ZNŽO 39, 1957.
- Lawson J. C., *Modern Greek Folklore and Ancient Greek Religion*, Cambridge University Press, 1910.
- Palavestra V., *Narodne pripovijetke s kupreškog polja i s područja jajačkog sreza*, Bilten Instituta za proučavanje folklorа 2, Sarajevo 1953.
- Stanonik M. (ur.), *Slovenske povedke iz 20. stoletija*, Mohorjeva družba, Celje 2003.

Грчки језик

- Βίος Στυλιανός, *Χιακάι παραδόσεις*, Α', Νεράιδες, Λαογραφία, τόμος Η', τεύχος Α' και Β', Αθήνα 1921.
- Λουκόπουλος Δημήτριος, *Σύμμεικτα Αιτωλικά λαογραφικά*, Λαογραφία, τόμος Η', τεύχος Α' και Β', Αθήνα 1921.
- Μέγας Γ. Α., *Ελληνικά παραμύθια*, σειρά β', εκδ. Εστία, Αθήνα 1997.

- Μία φορά και έναν καιρό..., Δημοτικά παραμύθια, τόμος Α', συλλογή Γεωργίας Ταρσούλη, Αθήναι.
- Παπακώστας Ν. Χ., Ηπειρώτικα, Αθήνα 1967.
- Πολίτης Ν. Γ., Παραδόσεις. Μελέται περί του βίου και της γλώσσης του Ελληνικού λαού, τόμος πρώτος, Αθήνα 1994.
- Ρωμαίου Κ., Μία παράδοσις για τις Νεράιδες, περ. Μαλεβός, αρ. 58, 499.
- Σαραντής Ελπ., Σταμούλη, Προλείψεις Θράκης, Λαογραφία, τόμος ΙΓ', τεύχος ΑΒ', Εν Θεσσαλονίκη 1950.

Gordana Blagojević (Belgrade)

**Marrying a Fairy and a Nereid:
South Slavic-Greek Folk Parallels**

Summary

In the folklore of the Balkan peoples many songs, stories and fairytales are dedicated to fairies (*vila, samovila, samodiva*) and nereids (*νεράιδα*). The most common motifs are related to the matrimony with these mythological creatures. A man needs to steal a fairy's/nereid's crown, her clothes, ring or wings and she accepts to marry him and bear him children. However, these marriages are as a rule short. The fairy/nereid uses a trick to regain what was taken from her, leaves her husband and very often her children and disappears. This motif can be found in a variety of local forms. In the Greek folklore tradition there are motifs which resemble the ancient Greek mythology.

A comparative method was used in this work to analyze the similarities and differences between the motifs in their South Slavic and Greek contexts. Both fairies and nereids are described as dangerous beings, which can be interpreted as a man's fear of beautiful women and his incompetence to keep this woman by his side and also his fear that the beautiful woman will leave him and their children. Apart from this, in the patriarchal society the function of the nereids can be viewed in the context of hidden unlawful affairs.

ЗАЈЕДНИЧКО У СЛОВЕНСКОМ ФОЛКЛОРУ
ЗБОРНИК РАДОВА

Издавач

Балканолошки институт САНУ
Београд, Кнез Михаилова 35
E-mail: balkinst@bi.sanu.ac.rs
Web: <http://www.balkaninstitut.com>
Тел. (011) 2639–830

За издавача

академик Никола Тасић, директор

Превод резимеа на енглески

Вук Тошић

Припрема за штампу

Давор Палчић

Ликовна опрема

Светлана Раденковић

Штампа

Чигоја штампа
Београд, Студентски трг 13

Тираж

500 примерака

Илустрација на корицама

Мотив веза са Руског севера (из музеја „Кизи“)

ISBN 978–86–7179–074–1

CIP — Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

398(=16)(082))

ЗАЈЕДНИЧКО у словенском фолклору : зборник радова / уредник Љубинко Раденковић. — Београд : Балканолошки институт САНУ, 2012 (Београд : Чигоја). — 435 стр. ; 24 см. — (Посебна издања / Балканолошки институт САНУ ; књ. 117)

На спор. насл. стр.: Common Elements in Slavic Folklore. — Радови на више језика. — Тираж 500. — Стр. 9–16: Компаративно проучавање словенског фолклора / Љубинко Раденковић. — Напомене и библиографске референце уз текст. — Библиографија уз сваки рад. — Summaries.

ISBN 978-86-7179-074-1

1. Раденковић, Љубинко, 1951– [уредник] [аутор додатног текста]
а) Фолклор — Зборници

COBISS.SR-ID 192356364